

MIGRATIONENS ÖGONBLICK

// PROF. SARAH GREENE SÖKER GRÄNSENS EFFEKTER PÅ DESS BÅDA SIDOR //

I takt med att gränsbevakning mer och mer kommer att handla om vilka människorna egentligen är som korsar gränserna blir också våra uppfattningar om vad en person är ifrågasatta och utsatta för försök till omstöpning.

Text: Sarah Greene

Mellan 2006 och 2010 växte antalet papperslösa migranter som försökte korsa Egeiska havet mellan den turkiska kusten och någon av de grekiska öarna snabbt. Dessa migranternas mål var inte i första hand att nå Grekland utan Europeiska unionen. De korsade inte den grekisk-turkiska gränsen, utan ytan mellan EU och någon annanstans. Så vitt känt var de papperslösa migranterna inte heller från Turkiet, förutom ett mindre antal kurder; majoriteten, sades det, var från Afghanistan, Irak, delar av Afrika och andra "oroliga" platser ännu längre bort. Varken gränserna eller människorna som korsade dem utan de rätta dokumenten var i den här meningen "lokala".

Under denna period fick de grekiska gränsmyndigheterna kämpa för att hantera det stora antal som var på väg mot Grekland. Frontex, den halvprivata organisation som EU anlitar för att kontrollera unionens yttre gränser, hävdar att 90 procent av den papperslösa migrationen in i EU kom via Grekland under 2010. Frontex uppskattar också att 75 000 illegala gränsövergångar gjordes mellan januari och oktober 2010, och antar att det verkliga antalet var mycket högre. Frontex utför idag en av sina mest omfattande marina säkerhetsoperationer i Egeiska havet. 2011 fick förslaget att bygga en 206 kilometer lång mur i Evrosregionen för att försöka kontrollera landvägen från Turkiet en enorm mängd negativ respons från ett brett spektrum av organisationer. Förslaget blev kortlivat: EU konstaterade omedelbart att unionen inte skulle betala för murbygget, och upprepade detta när den grekiska regeringen minskade förslaget till 12,5 kilometer. Frontex närvaro är mycket synlig i Mytilene, den grekiska ön Lésvos huvudstad, där jag gjorde fältarbete under delar av de här åren. Ibland var ett italienskt, men oftast ett rumänskt, fullt beväpnat örlogsskepp förtöjt i Mytilenes hamn.

Under mina färjeturer mellan Mytilene och Ayvalik, en småstad på den turkiska kusten, var det omöjligt att inte se högarna av uttjänta flottor och andra flytetyg som samlats på kajen, med kringströdda personliga tillhörigheter bland dem, fysiska spår av Frontex arbete under de gångna dagar-

na. Lika omöjligt var det att undvika diskussionerna om de papperslösa migranterna i lokaltidningarna, diskussionerna om trångboddheten och de hemska förhållandena i flyktingförvaren, de lokala aktivistgruppernas och studentorganisationernas kampanjer för att göra någonting för dessa människor, och de mindre och större incidenterna mellan lokalborna och nykomlingarna i Mytilene.

Det var i det här sammanhanget som jag blev medveten om en parallell fråga som inte ännu hade tilldragit sig lika mycket uppmärksamhet: I takt med att antalet papperslösa migranter steg så ökade också antalet människor som dog i samband med försök att korsa gränsen. 2008 började berättelser gå runt om kroppar som hittats uppspolade på stränder eller flytande i havet. Även människor med negativa känslor för de levande migranterna tenderade att bli chockerade över dessa döda, med nästan ordlösa påståenden: "Åh, åh, åh! Vad har hänt med oss?", "Herregud! Säg du?", "Ah, de stackars satarna! De är förlorade". Enstaka gånger hördes mer negativa åsikter, vissa menade till och med att de förtjänat att

I takt med att antalet papperslösa migranter steg så ökade också antalet människor som dog i samband med försök att korsa gränsen.

dö. Men även de med en negativ syn förnekade inte att dessa kroppar hade varit människor. Varken tjänstemännen som måste hantera dessa kroppar i praktisk bemärkelse eller invånarna i staden reducerade dessa kroppar till vad som med ett missbruk av en idé från Agamben skulle kunna kallas 'den blotta döden': Reducerandet av liket till ett blott materiellt objekt, snarare än ett kännetecken för en person. Inte heller antogs de vara bortstötta personers kroppar i **Judith Butlers** mening, människor "vars förlust inte är en förlust". Snarare sågs de vanligtvis som tvångsförflyttade personer vars död kunde sörjas någon annanstans, men inte här. Samtidigt verkade de byråkratiska procedurerna för att hantera dessa kroppar bekräfta Butlers anmärkningar om icke-sörjbarheten och motsvara Agambens definition av "det blotta livet";

de liknade också **Hannah Arendts** beskrivning av flyktingars belägenhet efter det första världskriget: "När de en gång lämnat sina hemländer blev de statslösa; när de en gång berövats sina mänskliga rättigheter var de rättighetslösa, jordens avskum". Denna motsättning, där byråkratiska procedurer innebär ett starkt reducerande av kroppens egenskap av en persons kännemärken, medan alla runtomkring verkar känna igen dessa döda som sörjbara döda, är mitt tema.

Förutom att ha korsat gränsen illegalt var kropparnas anonymitet deras främsta kännetecken: avsaknaden av papper var inte bara en avsaknad, den karaktäriserade dem till den grad att tjänstemännen jag talade med antog att det fanns en liten eller ingen chans att formellt identifiera dem. I Mytilene antogs att det inte fanns något sätt att identifiera kropparna, de ansågs av de grekiska myndigheterna och av Frontex som väsentligen varande från någon annanstans och helt åtskiljbara därifrån. Viktigast var att de ansågs statslösa i Arendts mening: deras stat skulle inte kräva tillbaka dem; från det ögonblick de gav sig av hörde de inte hemma någonstans. Det här är kritiskt för det offentliga hanterandet av kropparna: Sättet på vilket kroppar hanteras av tjänstemän när kroppen kommer någonstans ifrån utanför ett territorium regleras av internationella avtal, protokoll och överenskommelser. När en död kropp är statslös finns inga sådana protokoll, och resultatet blir att lokala tjänstemän får hantera situationen bäst de kan. Dessa kroppar var bokstavligen materia på fel plats.

Denna tanke om problemen med kroppar utanför deras rätta platser är en stark föreställning i euro-amerikanska narrativ. **Catherine Gallagher**, som studerat viktorianska inställningar till kroppar och rikedom i samtida romaner, nämner att **Charles Dickens** i romanen *Vår gemensamme vän* skriver om en man vid namn Gaffer som fiskar upp döda kroppar ur Themsen och levererar dem till Londonpolisen mot en avgift efter att han tagit de värdesaker han kunnat hitta. Gaffers dotter Lizzie protesterar mot detta och uttrycker sin avsky mot att behandla kropparna som as. Poängen är inte bara hennes äckel över att hantera våta döda kroppar utan också över att behandla kropparna som objekt för ett blott ekonomiskt intresse. Att göra kroppar till handelsvaror är för Lizzie att förneka dem deras status som personer. Gaffer, å andra sidan, tycker att döda inte längre är personer. De kan alltså inte äga något (vilket gör det tillåtet att befria dem från deras värdesaker), och det spelar heller ingen roll om han behandlar dem som allt annat skrot han draggar upp ur floden och säljer. Den oidentifierade kroppen är för Gaffer varken mer eller mindre än lump som kan vara värt något. Tanken att en oidentifierad kropp som sköljs upp på stranden inte är något annat än ett föremål som måste göras av med på något sätt är alltså inte ny. Men som Lizzie i *Vår gemensamme vän* visar har det också funnits ett långvarigt och djupt obehag över detta: den döda kroppen är inte vilken sorts föremål som helst, och anledningen till detta är dess band till mänskliga personer. Frågan som Lizzie och Gaffer är oense om är om dessa band finns kvar efter döden, eller om det bara handlar om känslor för något som nu är ett objekt, inte ett subjekt.

Det kan vara värt att ta en titt på de levandes erfarenheter

runt det Egeiska havet. I **David Parkins** diskussion om flyktingars och andras situationer efter att ha flytt en ohållbar situation beskriver han hur erfarenheterna av att korsa en gräns under sådana förhållanden leder till en objektifieringsprocess och ett förnekande av deras status som personer, även när de är i livet. Sådana flyktingar, föreslår Parkin delvis med Agamben, upplever ett slags social död. Under dessa villkor, säger han, beskriver flyktingar ofta känslan av att deras kroppar blivit traumatiserade av upplevelsen. Det handlar om ännu mera: det är inte bara att man korsar en gräns som flykting som spelar en roll, utan också hur flyktingarna lokaliseras på den andra sidan gränsen. **Liisa Malkkis** arbete om hutuflyktingarna som flydde till Tanzania från Burundi efter en våldsam konflikt jämförde erfarenheterna från två flyktinggrupper. De som sattes i flyktingläger märktes som "felplacerad materia", lägret var en plats för dem som inte hörde hemma i Tanzania, dem som 'gjorts rotlösa'. Malkki föreslår att denna kontrast mellan rotadhet och rotlöshet är en del av det **Foucault** kallar "tingens nationella ordning". Det är en nationalistisk logik som kopplar ett territorium till dess landsmän. Denna tingens ordning är enligt Malkki det som gör flyktingar till tvångsflyttade människor, inte det faktum att de har rört sig från en plats till en annan. Detta är uppenbarligen i linje med Hannah Arendts påstående att tvångsflyttning är en avsiktlig politisk taktik för vissa stater, även om Arendt argumenterade för olika former av nationalism, varav vissa i lägre grad tenderar mot den här logiken. Hur som helst visar Malkkis resultat att de flyktingar som smälte in i staden Kigoma snabbt blev oskiljbara från resten av befolkningen. Poängen är alltså att teknikerna som använts i flyktinglägret gjort dessa människor till 'felplacerad materia' och inte det faktum att de korsat själva gränsen.

Med allt detta i åtanke är det värt att kort jämföra behand-

Om det antas att en kropp inte kan ha lagliga papper så förvägras denna kropp inte bara rätten att tillhöra en grupp eller att bosätta sig i ett givet territorium. Den fråntas också rätten till en särskild och stark individualitet.

lingen av papperslösa migranternas kroppar med procedurerna för att hantera en turists död i Grekland. Först turisten som avlider i Grekland: När kroppen upptäckts ringer någon ambulans och polis. En läkare måste konstatera att döden inträtt. Om personen kan identifieras kontaktas både släktingar och utländska konsulat. Olycksfallet dokumenteras. Om personen inte kan identifieras anmäls en försvunnen till polisen. Flera identifierande drag noteras: längd, vikt, ålder, kön, ögonfärg, hudfärg, kläder, blodgrupp och eventuella särskilda märken på kroppen. Dessa skickas till andra polisdistrikt och internationella organ för försvunna personer, med fotografier. En undersökning för att fastslå dödsorsaken

görs. Om något verkar misstänkt ordnas en obduktion med protokoll. Fler undersökningar och förhör med vittnen kan också anses behövas för att fastställa dödsorsaken. När väl orsaken är klar registreras dödsfallet. Finns misstankar om brott inleder polisen en undersökning och statsåklagaren avgör om åtal ska väckas. Om kroppen formellt identifierats görs en utredning av konsulatet och de grekiska myndigheterna för att avgöra om kroppen ska repatrieras till hemlandet. Om detta sker måste kroppen balsameras och läggas i en zinkförseglad kista. En lokal dödsattest och läkarens dödsattest med dödsorsak, ett intyg om balsamering och ett tillstånd att överföra kvarlevorna till det andra landet krävs för att transportera kroppen. Detta arrangeras oftast av en internationell begravningsbyrå.

Så till vad som händer med den papperslöse migranten: kroppen hittas av eller levereras till gränspolisens. Gränstjänstemän kontrollerar livstecken och bekräftar dödsfallet. Ett blodprov kan tas, som arkiveras endera hos det lokala

Denna avlägsna plats var nu knuten till denna ö, och skulle fortsätta vara det, kanske i evighet, delvis därför att det som begravts var något oavslutat.

sjukhuset eller centralt i Aten. Datumet för kroppens upptäckt registreras. Kroppen tas till avlägsen oanvänd offentligt ägd mark, ett hål grävs och kroppen läggs i hålet. I vissa fall byggs provisoriska gravar av betongblock. Om den avlidnes religiösa tillhörighet kunnat avgöras kan en präst eller mufti (den senare är oftast inte tillgänglig i Mytilene) eller en annan migrant ombes be en bön vid graven. Kroppen begravs utan namn och utan officiellt identifierande nummer. Oftast placerar tjänstemän eller andra närvarande en sten eller en träbit vid graven: där kan stå "Afghan nr 5" eller liknande och ibland också datumet. Det är hela saken.

Konstaterandet att den döda kroppen tillhör en papperslös migrant är avgörande: från och med det är illegaliteten och anonymiteten dess främsta kännetecken. Om en kropp identifieras som en utländsk turist antas turisterna ha lagliga dokument någonstans, även om de inte kan hittas när kroppen upptäcks. Ett sökande efter dokument inleds som producerar många nya dokument som klargör den avlidnes status som en person som avlidit utomlands. Det viktiga här är att kroppens identifikation som tillhörig en stat leder till inledandet av internationella procedurer för att hantera döda kroppar.

Definitionen av en kropp som statslös har en annan, och viktig, konsekvens: När en kropp inte anses ha någon tillgång till lagliga papper förlorar den inte bara sin status som medborgarperson. Det verkar också som om den förlorar sin rätt till en officiell individuell identitet. **Jane Caplan**, som forskat om den historiska utvecklingen av pass och andra identitetshandlingar i Europa, påpekar att alla nutida identitetshandlingar har två egenskaper: att identifiera någon och att klassificera denne som medlem av en grupp. För att citera Caplan: "Begreppet identitet [...] innefattar spänningen

mellan 'identitet' som det egna, på ett individualiserande, subjektivt sätt, och 'identitet' som likhet med någon annan på ett klassificerande, objektiva sätt [...]. I nästan vilket identifierande system som helst är alla inte bara 'sig själva' utan också potentiellt ett förkroppsligande av en typ."

Denna förståelse av medborgarpersonen klargör varför pappersarbetet är så viktigt när status ska fastställas: Om det antas att en kropp inte kan ha lagliga papper så förvägras denna kropp inte bara rätten att tillhöra en grupp eller att bosätta sig i ett givet territorium. Den fråntas också rätten till en särskild och stark individualitet, vars innehav är så viktigt i euroamerikanska förståelser av vad som är en person. Dessa kroppar är inte medborgarpersoner eftersom de förmodligen inte ens var det i den grekiska statens termer innan de dog; deras papper saknades för att de inte kunde existera, så deras medborgarskap som döda saknas också.

Som jag beskrev det i inledningen verkar den här situationen motsvara Judith Butlers beskrivning av ett förlorat

liv som inte kan sörjas. I Krigets ramar säger Butler att "bara under förutsättningen att livets förlust spelar någon roll framträder livets värde. Alltså är sörjbarheten en förutsättning för ett liv som har betydelse". Butler menar att det är politiskt viktigt att erkänna mänskliga kroppars sårbarhet – att någon annan persons kropp är lika sårbar som min egen – och genom detta, att känna förlusten av en kropp, vilken kropp som helst, som har fallit offer för en sådan sårbarhet. Butlers poäng visar hur ideologiska skillnader mellan personer inbäddas i de byråkratiska

tekniker som används för att göra dessa skillnader till konkret erfarna verkligheter, iscensatta av myndighetspersoner och media. Butlers politiska poäng är att livet är lika prekärt och sårbart för alla. Men trots att både hamntjänstemän och andra i Mytilene såg dessa officiellt anonyma kroppar utan medborgarpersonens status som trots detta sörjbara, var detta inte för att man uppfattade en likhet. Snarare var det för att man uppfattade ett antaget släktskap med andra på mycket annorlunda platser långt borta.

Antropologer har länge studerat hur döda behandlas för jämförande undersökningar av förutsättningarna för att få, förlora eller förändra en status av att vara en person. Vanligtvis är de avlidnas kroppar på ett komplicerat sätt bundna till deras sociala relationer, till tidens gång och till platsen där de finns. Så är definitivt fallet i Grekland. Alla hade sett dödsannonser på allmänna platser runt om i staden; de flesta har åtminstone en gång hört kvinnors klagan över en avliden och sett en begravning. Döden är inget konstigt eller dolt i Mytilene, den är en viktig del av vardagslivet och dess kopplingar till släktskapet är djupa. Det är ingenting överraskande eller anmärkningsvärt med detta; jag nämner det bara för att den vanligaste erfarenheten av döden för folket i Mytilene inte var en känsla av den egna sårbarheten, utan en känsla av hur det är att förlora någon, något som ofta upplevs i ett familjesammanhang. Döden är en familjeangelägenhet. I detta sammanhang är det inte överraskande att både tjänstemännen som måste hantera papperslösa migranters döda kroppar och lokalbefolkningen som läste om deras död var förskräckta och allt annat än likgiltiga inför situationen. Ytligt sett kan detta likna det Butler kallar att bli hemsökt när något i en situation – kan-

ske bilden av en svårt misshandlad kropp i en tidning – påminner människor om att det liv som gått förlorat kan vara lika sörjbart som vem som helst annans liv. Men erfarenheterna som beskrevs av tjänstemännen i Mytilene gick, anser jag, ett steg längre än en känsla av att vara hemsökt; de gick längre än en vagt främmande känsla inför de officiella och juridiska inställningarna till dessa kroppar, och en känsla av att skillnaderna mellan de papperslösa migranternas kroppar och turisternas inte var så stora som de juridiska och byråkratiska olikheterna antog. Den starkaste känslan angående dessa kroppar var att deras släkt saknades. Medan döden oftast rycker bort den avlidne och efterlämnar en tomhet i de överlevandes relationer var fallet med de papperslösa migranternas kroppar det motsatta: där hade någon dött, men det fanns en lucka där dennes släktingar skulle finnas. Att det inte fanns några släktingar vid graven, ingen gravsten, ingen officiell ceremoni – allt detta gjorde situationen inte hemsökt utan till en där de avlidna fortfarande hade band som deras avsaknad av medborgarskap i döden hade försökt men inte kunde skära av. Konsekvensen av den dödes släktingars och vänner närvarande frånvaro var att gränsen inte var vad den verkade vara, eller hävdades vara i det offentliga. Gränsen skar inte, och kunde inte skära, av relationerna som sträckte sig över den, juridiska eller inte. Vad jag menar här är att grunden för det sociala erkännandet av dessa döda kroppar som tecken för sociala personer inte var en fråga om att se allt mänskligt liv som sörjbart, som en allmän princip. Inte heller var det den spökande känslan av att den här döda kroppen är lik den egna kroppen, och därmed avslöjandet att den egna kroppen är utsatt för samma öde, som Butler uppmanar oss att känna. Det var snarare det socialt familjäras chock: den avlidnes familjs frånvarande närvaro återkopplade denna lilla del av det Egeiska havet till andra delar av världen från vilka de avlidna hade kommit. Denna avlägsna plats var nu knuten till denna ö, och skulle fortsätta vara det, kanske i evighet, delvis därför att det som begravts var något oavslutat – hela historien hade inte berättats, och det fanns ingen där för att vittna och vända blad. Kopplingarna mellan denna plats och andra icke-grekiska och icke-turkiska platser och folk verkade bli starkare för varje anonym begravning.

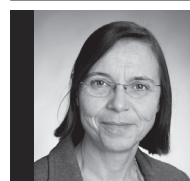
I ett kommande arbete diskuterar jag hur EU:s många och föränderliga gränsregler, tillsammans med en bred skala av nya tekniker för övervakning och säkerhet, har lett till en mångfald olika sätt på vilka gränser har aktualiserats inte bara i statskonsten utan också i transnationella gränsskaper (European Neighbourhood Policy), handel (Barcelona-processen och EuroMed), transnationella valutazoner (eurozonen), rörlighetszoner (Schengenzonen) och så vidare. Detta innebär att det inte alls är klart vad det verkligen betyder att ta sig in på en EU-yta, varken geopolitiskt eller metaforiskt.

När det gäller gränsregimer så är detta politiska täthet och mångfaldigande karaktär uppenbart i Egeiska havet. Förutom Frontex finns en förvirrande kombination av nya teknologier och, som vissa analytiker skulle säga, nya fantasier om en skön ny (helt säker) värld. Där finns det ökande användandet av biometrisk identifikationstekniker, antagandet att "kroppen aldrig ljuger", och ett ökande intresse för utvecklandet av det som kallas 'smarta gränser' – gränser som känner igen skillnaderna mellan den som får passera och den som inte får göra det.

Wendy Brown uppmärksammar att de flesta av dessa gränstekniker inte längre syftar till att försvara territoriet från hot mot staten, utan istället inriktar sig mot att kontrollera

det transnationella, både människor och föremål. "Tingens nationella ordnings" era kan vara över, enligt Brown. Kanske är vi istället på väg mot en "tingens transnationella ordning", i vilken det är kroppar och objekt som spåras, övervakas och kontrolleras, inte arméer. Förslaget att bygga den 206 kilometer långa muren i Evrosregionen är ett typexempel på det Brown föreslår. Ju mer statens makt avtar, desto fler murar verkar resas över hela världen, delvis för att kontrollera transnationella flöden och delvis som Potemkinkulisser: för att med sken kompensera för bristen på den makt, som enligt Brown i allt större utsträckning överlämnas till nyliberal transnationell kapitalism.

Oavsett om man håller med om Browns tolkning gör hanteringen av och talet om de papperslösa migranternas döda kroppar som spolas upp på stranden i Mytilene det uppenbart att de betraktas som synnerligen livaktiga. De har dels hunnits upp av döden under en mycket farlig resa, men är också fortsättningsvis bundna till någon annan plats, både genom det lokalbefolkningen känner och det som skrivits på deras gravar, hur informellt detta än görs. Dessa kroppars paradox, deras anonymitet, tvångsförflyttning och förnekandet av deras medborgarskap i döden, samtidigt som de fortsätter att vara sociala personer genom det igenkännbara i deras släktskaper, pekar både på livets och dödens fortsatt sociala karaktär och kanske på en ökande förmåga att läsa människors liv transnationellt. Om de murar som reses i allt högre grad är transnationella och nyliberala murar istället för statliga murar, som Wendy Brown påstår, så är detta också sant om förhållandena mellan människors kroppar och staten. I dessa anonyma migranternas kroppar kan spår av samtida förändringar i vad som utgör en person vara i färd med att ristas.

Sarah Greene är nyligen utnämnd professor i antropologi vid Helsingfors universitet.

DESSA BÖCKER OCH TIDSKRIFTSARTIKLAR NÄMNS I TEXTEN:

Agamben, Giorgio. *Homo Sacer: den suveräna makten och det nakna livet.*

Arendt, Hannah. *The Origins of Totalitarianism.*

Brown, Wendy. *Walled states, waning sovereignty.*

Butler, Judith. *Osäkra liv.*

Butler, Judith. *Krigets ramar: när är livet sörjbart?*

Caplan, Jane. "This or that particular person": *Protocols of Identification in Nineteenth-Century Europe. Documenting individual identity: the development of state practices in the modern world (red. Jane Caplan & John C. Torpey).*

Gallagher, Catherine. *The body economic: life, death, and sensation in political economy and the Victorian novel.*

Malkki, Liisa. *National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity Among Scholars and Refugees. Cultural Anthropology 7:1.*

Parkin, David. *Mementoes as transitional objects in human displacement. Journal of Material Culture 4:3.*